

ХУДОЖНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ КОРОЛЕВИ ЄЛИЗАВЕТИ В ЛІТЕРАТУРІ АНГЛІЙСЬКОГО РЕНЕСАНСУ

У статті висвітлено художні репрезентації постаті Єлизавети Тюдор у поетичних, драматичних та публіцистичних творах англійського Ренесансу. Акцентовано на тому, що література в цілому, яка входить до кола магістральних чинників формування соціальних стереотипів, та прийом метафоризації зокрема, характерний для творчості авторів-єлизаветинців, є основними стимуляторами становлення ідеалізованого реноме англійської монархині.

Ключові слова: Єлизавета Тюдор, стратегії, література англійського Ренесансу, метафоризація, іконізація.

Серед інтелектуально-творчих стратегій формування суспільних уявлень вагомую роль відіграє мистецтво, зокрема художні твори. Література, на думку представників нового історизму – Стівена Грінблатта, Луї Монроуза та Кетрін Галахер, спроможна виконувати одну з двох важливих функцій – функцію “стримування”, що полягає в збереженні узвичаєних культурних кодів, або, навпаки, функцію “стимулювання”, спрямовану на розхитування культурних кордонів. Переконливою ілюстрацією вищевикладеної тези постає сформований за безпосередньою участю мистецтва слова образ-імідж королеви Єлизавети I (1558–1603).

На реструктурування цього культурного конструкту й націлена ця наукова розвідка, **метою** якої є виявлення репрезентацій особистості Єлизавети Тюдор у художніх текстах та творах інших видів мистецтва англійського Ренесансу, а також з'ясування специфіки їхньої кореляції з біографічним, історичним і соціополітичним контекстами. Тож актуальність обраної теми полягає в нагальній потребі осмислення значущості артефактів доби Відродження у творенні образу-іміджу Єлизавети I.

Об'єктом дослідження постають п'єси Вільяма Шекспіра, Джона Лілі, Томаса Х'юза, лірика, представлена творами Томаса Вілкеса, Річарда Барнфілда, Чарльза Фітцджеффри, Едмунда Спенсера, Волтера Релі, Майкла Драйтона, Джона Девіса, Томаса Томкінса, а також музична антологія та візуальні репрезентації постаті англійської монархині.

Предметом безпосереднього аналізу обрано особливості побудови образу-іміджу королеви Єлизавети Тюдор у мистецьких творах.

Методологія дослідження формується на засадах школи нового історизму та гендеристики.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній репрезентовано чималий масив артефактів, які розглянуто в соціокультурному контексті тогочасної доби, сприяючи створенню стереоскопічної візії образу Єлизавети I, а також виокремлено основні аксіологічні матриці, на актуалізації яких вибудовувався імідж англійської монархині.

Єлизавета Тюдор (1553–1603) – одна з найбільш енігматичних постатей у тогочасному історико-літературному ландшафті. Перебуваючи за часів життя під егідою муз Клію та Евтерпи, вона залишила чимало таємниць, змушуючи як істориків, так і літераторів блукати й сьогодні в лабіринтах домислів у пошуках істини. Сприйняття англійської монархині сучасниками було доволі неоднозначним. Її обожнювали та боялися, її ганьбили поза очі й оспівували у віршах. Єдине, що завжди було незаперечуваним і незаперечним, – це роль Єлизавети в англійській історії. Тож не випадково період її правління став “золотою добою”.

Наслідки перебування при владі цієї особистості виявилися дійсно глобальними не лише для Альбіону, але й для інших держав, позначившись на їх соціокультурному розвитку. Як зазначав британський священник Вільям Ралф Індж (1860–1954), єлизаветинська Англія є однією серед країн, яким людство завдячує найбільше [24].

Єлизаветі довелося очолити деморалізовану країну, доведену Едвардом VI (1547–1553) і Марією Кривавою (1553–1558) до економічного колапсу та знесилену перманентним релігійним протистоянням двох таборів, що ворогували, – католиків і протестантів.

Становище нової вінченосної особи суттєво ускладнювалось нестабільною, напруженою й навіть небезпечною ситуацією на зовнішньополітичній арені. Англію підстерігала загроза вторгнення найсильніших у світі держав – Іспанії та Франції. Крім цього, претенденткою на англійську корону була також правнучка Генріха VII і дружина Франциска II Французького Марія Стюарт, чю кандидатуру підтримували Папа римський та державці католицької орієнтації. Відкрито піддаючи сумніву легітимність народження Єлизавети, яка була донькою Генріха VIII від морганатичного шлюбу з Анною Болейн, укладеного після розлучення монарха з Катериною Арагонською², вони вважали її

¹ Шлюботорозлучний процес став важливим приводом для проведення Генріхом VIII антикатолицької політики, націленої на розрив усіх відносин Англії з Римом, визнання коронованої особи головою англійської церкви (Акт про супрематію, 1534) та секуляризацію монастирських маєтків.

узурпаторкою трону. З цієї причини право Єлизавети на престолонаслідування не визнавали й запопадливі адепти католицької віри в самій Англії.

До того ж факт сходження жінки на престол (як Марії, так і Єлизавети Тюдор) викликав негативну реакцію значної частини англійського населення, що пояснювалось дисгармонією очікуваних якостей ідеального правителя з характеристиками, приписуваними жінці патріархатним типом культури. Серед цих характеристик – безрозсудність, легковажність, необачність, боягузтво, нездатність приймати мудрі виважені рішення, а отже, і схильність до підкорення, у результаті чого нівелювався статус жінки як першої керуючої особи. “Жінка народжена бути рабом, – стверджував Дж. Боккаччо, – згідно зі встановленим порядком, лише чоловік... повинен повелівати й правити” [1]. Суголосною є думка англійського середньовічного юриста Джона Фортеस्कю (б. 1394 – б. 1476): жінка не може очолювати державу за жодних умов [цит. за 30, с. 350].

Крім того, майже напередодні процедури коронування Єлизавети вийшов у світ трактат шотландського релігійного реформатора Дж. Нокса “Перший трубний глас проти жадливого правління жінки” (“The First Blast of the Trumpet Against the Monstrous Regiment of Women”, 1558), де прихід до влади будь-якої представниці жіночої статі інтерпретовано як “суперечність природі, прояв зневажливого ставлення до Бога і порушення всезагального ладу...” [26, с. 373].

Втім, значна частина англійського соціуму з радістю вітала нову помазаницю Божу, вбачаючи в постаті Єлизавети ідеальну правительку (“bonus princeps”) ¹, а у її появі на троні – початок “золотого віку” (millennium) ².

Процес такого неоднозначного сприйняття жіночого правління суспільством, орієнтованим на чоловіків, американська дослідниця І. Белл називає “травмою жіночої влади” [15, с. 57–82]. Ця травма, яка виявлялась у нескінченному страху сходження на ешафот (згадаймо сумний прецедент Анни Болейн), весь час змушувала Єлизавету ретельно виважувати кожний свій крок на шаховій дошці державного апарату.

Отже, вступивши на престол, королева вирішила терміново зміцнити власні позиції й забезпечити законодавче закріплення абсолютної монархії в державі. Тож закономірно, що її політичне правління ознаменувалося створенням гнучкого виконавчого державного апарату, збереженням парламенту й цілковитим підкоренням інституту церкви державі.

Єлизавета мала необмежену владу в церковних справах, що підтверджувалось у двох

статутах – Акті про супрематію (An Act for restoring to the crown the ancient jurisdiction over the state ecclesiastical and spiritual) і Акті про уніфікацію богослужіння (An Act for the Uniformity of Publick Prayers; and Administration of Sacraments, and other Rites and Ceremonies: And for the establishing the Form of Making, Ordaining, and Consecrating Bishops, Priests, and Deacons in the Church of England) ³, прийнятих під парламентської сесії у 1559 р. Очоливши англійську церкву, Єлизавета спрямувала всі сили на досягнення релігійного компромісу й водночас на те, щоб забезпечити своєму народу *via media*. Заради “встановлення згоди й спокою в королівстві”, – проголосив у парламенті в 1559 р. лорд-хранитель королівської печаті сер Ніколас Бекон, – Єлизавета має на меті “привести весь народ до сповідання єдиної релігії” [цит. за 3].

Релігійна позиція королеви значною мірою сприяла зростанню національної самосвідомості англійців та виникненню концепту обраності англійського народу. Відомий пуританський священик Дж. Стаббз у трактаті “Відкриття зяючої прірви” (“The Discovery of a Gaping Gulf”, 1579) називає свою націю богообраною [38]. Інший тогочасний громадський діяч Дж. Ейлмер у “Гавані для віруючих і вірних підданих” (“An Harborowe for Faithful and Trewe Subjectes”, 1559) акцентує увагу на тому, що Бог є англійцем, а Англію метафорично називає “цнтливою матір’ю другого народження Христа” [13, с. 4]. Один із релігійних публіцистів Т. Картрайт висловлює подяку Богові за те, що він довірив Євангеліє саме англійській нації [19], а відомий літератор Дж. Лілі заявляє, що “живий Бог – це тільки англійський Бог” [29].

За таких обставин факт перебування Єлизавети на вершині політичного Олімпу та церковної ієрархії поступово починав сприйматися і елітою, і народом як богоугодна справа, а разом з тим як явище цілком прийнятне та позитивне. Сама монархія в одному з листів до Есекса відзначала, що “королі мають честь називатися земними богами” [цит. за 11, с. 62].

Єпископ Джуел у “Відповіді на папську буллу” ⁴ констатував: “Бог дав нам королеву Єлизавету, і разом з нею приніс нам... такий довготривалий мир, який рідко відчували в Англії раніше” [цит. за 25, с. 158]. Цю позицію підтримував Дж. Ейлмер, дискутуючи з памфлетом Дж. Нокса. Для того, щоб вивести дискусію на новий рівень узагальнення, апологет елізаветинської релігійної політики Дж. Ейлмер обрав виразні когнітивні метафори, пов’язані з концептом світла, і цікавий риторичний прийом запитань-відповідей: “Хто приніс світ Слова Божого

¹ Так називав її, наприклад, протестантський літератор Джон Бейл у латиномовному каталозі “Scriptorum Illustrium maioris Brytannie Catalogus” (1559).

² Це передбачення вперше висловив хроніст Роберт Кроулі [див.: 10, с. 19].

³ “Акт про одноманітність богослужіння” – закон, відповідно до якого було визнано церков незалежною від Риму, відновлено єдиний службеник “Книгу загальних молитв” 1552 р. та введено літургію англійською мовою.

⁴ Булла, видана у 1570 р. папою Пієм V, про відлучення Єлизавети від церкви.

в Англію? – Жінка. Хто в наш час знову запалює свічку істинної віри, котру задули? – Жінка” [13].¹

Досягнення Єлизавети в політичній, релігійній та інших сферах життя, зумовлені такими рисами її характеру, як освіченість, практичність, обережність, бережливість, цілеспрямованість і проникливість, сприяли тому, що очолювана нею держава успішно просувалася до національної консолідації, економічного прогресу, посівши, зрештою, позицію лідера на політичній карті Європи.

Сьогодні деякі феміністично орієнтовані автори пов'язують успіхи королеви Єлизавети Тюдор та процвітання Англії у другій половині XVI ст. зі статтю королівської персони. На думку Б. Картленд, приміром, “само особистість жінки та жіноча мудрість обрали таких блискучих порадників; саме жіночий характер згуртував в одне ціле націю, пройняту ентузіазмом і патріотизмом, а жіноча відвага пронесла країну крізь усі небезпеки до тріумфу” [4]. Завдяки успішному правлінню жінки-монарха виникла навіть візія Європи як фемінного континенту [22, с. 24].

Хоча, за словами Жана Кальвіна, жінка є “прокляттям і карою не меншою, ніж рабство”, така оціночність не поширювалась на королеву Англії, до якої ставились як до жінки, наділеної унікальними властивостями [цит. за 12, с. 327]. У ній вбачали “національний талісман”, “символ протестантизму і перемоги над злом” [12, с. 326].

Усе це заклало надійний фундамент для формування ідеалізованого іміджу англійської королеви. Важливу роль у цьому процесі відіграла метафоризація, до якої долучилися і придворні інтригани, і талановиті літератори. Міцним важелем цієї метафоризації стала ідея самої Єлизавети про “містичний союз між монархинею й державою”, в результаті якого королева набула статусу діви [7, с. 7]. “Задля слави Божої, задля блага держави, – говорила вона, звертаючись до членів парламенту, – я вирішила непорушно зберігати обітницю цнотливості. Погляньте на мій державний перстень, – ним я вже засваталася з чоловіком, якому незмінно буду вірною до могили... Мій чоловік – Англія, діти – мої піддані...” [21].

Особистість монархині стала прототипом образу жінки-ікони, який популяризувався елизаветинською поезією. Основними смисловими конститuentами образної парадигми жінки-ікони були концепти цноти, величі й божественності, які структурували семантичне ядро міфологеми “Єлизавета – королева діва”.

Мотив цнотливості королеви знаходив різноманітні маніфестації в елизаветинській поезії, увиразнюючись низкою метафоричних си-

мволів, серед яких: Веста, Діана, Астрейя, королева-діва, весталка та ін. Римська богиня Веста – діва-покровителька домашнього вогнища – незрідка згадується у творах англійських пізньоренесансних авторів, коли йдеться про апологетику елизаветинського правління. Показовими є, приміром, рядки зі “Сна літньої ночі” Вільяма Шекспіра, в яких, вочевидь, йдеться про Єлизавету: “A fair vestal thronèd by the west”, “the imperial vot’ress passèd on, / In maiden meditation, fancy-free” (“A Midsummer Night’s Dream”, II. 1) [35].

У мадригалі Томаса Вільяма “As Vesta was from Latmos hill descending” образна картина спрямована на відображення переваг королеви-Діви над богинею Вестою:

As Vesta was from Latmos hill descending,
she spied a maiden Queen the same ascending,
Attended on by all the shepherds’ swain,
to whom Diana’s darlings came running down amain,
First two by two, then three by three together,
Leaving their goddess all alone hasted thither;
And mingling with the shepherds of her train,
with mirthful tunes her presence entertain [41].

В епіграмі Р. Барнфілда репрезентовано два жіночі образи – богині Вести, підданцем якої автор є за народженням, та його коханої, що підкорила поета своєю красою:

One name there is, which name aboue all other
I most esteeme, as time and place shall proue:
The one is Vesta, th’ other Cupid’s mother,
The first my Goddessè is, the last my loue;
Subiect to Both I am ; to that by birth;
To this for beautie ; fairest of the earth [14, с. 64].

Чарльз Фітцджеффри (1575? – 1638) у поемі “Сер Френсіс Дрейк” називав королеву “божественною Елізою” [цит. за 31, с. 148], а у творі Томаса Ханта “Hark! Did ye ever hear” [23] вона поставала як неперевершене божество:

O most divine,
O most divinely dittied:
a queen and song
most excellent,
most excellently fitted.
I never saw,
I never saw a fairer,
I never heard a rarer.

Доволі яскраво концепт королеви-діви представлено у творах Е. Спенсера, який називав її і прекрасною Елізою, і янголом, і повелителькою пастухів, і Сирінкс (“The Shepherde’s Calendar”, 1579) [35], і королевою фей Глоріаною, і Бельфебою, і Бритомартіс, і Марсіллою, і Уною (“The Faerie Queene”, 1590–96) [36].

Міфологізація образу Єлизавети спостерігається й у листі одного з її фаворитів мореплавця, письменника та філософа Волтера Релі до Роберта Сесіла: “Я, котрий мав можливість бачити, як вона скаче верхи, подібно до Олександра, полює, як Діана, ступає, як Венера, нагадуючи німфу, коли слабкий вітерець грає її білявим волоссям біля ніжних щік, чув, як вона

¹ Хоча сам Дж. Ейлмер був упевнений у природному підкоренні жінок чоловікам, про що свідчить така сентенція: “Жінка може стати магістратом, але вдома вона все одно повинна бути слухняною дружиною” [цит. за 18, с. 122].

співає, як янгол, та грає, як Орфей..." [цит. за 42, с. 215].

Культурний конструкт "Єлизавета – цнотлива королева", що мав політичне підґрунтя, набував з плином часу все більшої популярності. Тож не дивно, що вшанування Венери, характерне для середньовічної куртуазної культури¹ і ренесансної любовної лірики, на сторінках літературних творів елізаветинців усе частіше поступалося місцем еспівуванню Діани. Великої популярності набула метафорична формула "красою – Венера, діяннями – Діана", яка незрідка зустрічалася і у віршованих, і у прозових творах. Яскравим взірцем алегоричної поезії, присвяченої Єлизаветі, слугує, приміром, вірш В. Релі "The Shepherd's Praise of his sacred Diana" (before 1593):

Praised be Diana's fair and harmless light;
Praised be the dews wherewith she moistens the ground;
Praised be her beams, the glory of the night;
Praised be her power, by which all powers abound [32].

Замість теоніму "Діана" (Diana) інколи використовували його синонімічні варіанти, а саме "Артеміда" (Artemis), "Цинтія" (Cynthia)², "Селена" (Selene), "Феба" (Phoebe), "Стелла" (Stella) [див.: 28, с. 15]. За частотністю вжитку пріоритет належить імені "Цинтія", яке вживали і В. Релі, і Е. Спенсер, і Р. Барнфілд, і М. Драйтон та ін. Прикметно, що важливою рисою Цинтії є її недосяжність для простого смертного. Саме такою постає вона у поемі колишнього фаворита В. Релі "Океан до Цинтії", де описано страждання ліричного героя, який втратив прихильність своєї вінченосної коханої [33].

Про велич та недоступність Цинтії, в яку закохався пастух, розповідається також у комедій-масці Дж. Лілі (1554? – 1606) "Ендіміон" ("Endymion", 1591)³. Дослідники Н. Дж. Хелпін (1843), Дж. П. Бейкер, Р. Ворвік Бонд, Ф. Дж. Флі, А. В. Ворд та Ф. Е. Шеллінг дотримувались точки зору, згідно з якою "Ендіміон" є ретранслятором алегорії кохання графа Лейстера (Leicester) до Єлизавети [див.: 27].

Міфологічний антропонім "Цинтія" ("Діана") і спродукована ним семантика доволі часто виступали "прямою метафорою королівського двора" [6, с. 251].

Перелік апологетичних кліше, що номінували Єлизавету, збагатився після перемоги англійського флоту над непереможною Армадою: англійська королева здобула всесвітнє визнан-

ня, що зафіксувала метафора "володарка моря" ("The Lady of the Sea"). Французький історик і поет Т. А. д'Обіньє (Theodore Agrippa d'Aubigne 1552–1630) у "Трагічних поемах" ("Les Tragiques", 1616) назвав Єлизавету "великою царицею морських просторів", судна якої витримують усі битви: "Tes triomphantes nefes vont te faire nommer, / En tournoyant le tout, grand Reine de la mer" [цит. за 34, с. 356]. Як бачимо, семантичний спектр образу королеви розширювався за рахунок актуалізації концепту влади та акцентування уваги на силі й могутності.

Велику роль у елізаветинській іконографії відіграла зворушлива та натхненна промова Єлизавети в Тілбері [3]. Сидячи на білому коні у білосніжному костюмі, срібній кирасі й шлемі з плюмажем, англійська монархиня звернулася до підданих з такими словами: "...У мене тіло слабкої та немічної жінки, але я маю серце й мужність короля, короля Англії, і я з огидою думаю про Герцога Парми, Короля Іспанії або якогось іншого європейського державця, який наважиться порушити кордони мого королівства; захищаючи його, присягаюсь вам моєю честю, я сама візьмусь за зброю, сама стану і вашим воєначальником, і вашим суддею, і тим, хто належно оцінить вашу доблесть у бою" [цит. за 12, с. 453–454]. Тож, як бачимо, Єлизавета використовувала не лише суто жіночу емблематику, але й при нагоді вдавалася до акцентування маскулінних рис, необхідних для державця. І її вбрання під час вицненаведеної промови, і вербальна декларація сили, відваги, рішучості спрямовувалися на те, щоб викликати в реципієнтів відчуття захищеності: фемінні характеристики поступалися місцем атрибутів, важливим для іміджу монарха як батька нації, захисника народу, справедливого судді.

Під час морських рейдів англійського флоту особливої популярності в літературних текстах набули артурівські ремінісценції, які "пронизували всю ідеологію правління" королеви [5]. П'єса Томаса Х'юза "Поневір'яння Артура" (Thomas Hughes's The Misfortunes of Arthur, 1588), приміром, починається й закінчується дифірамами на честь Єлизавети, яка, слідом за королем Артуром, змогла забезпечити періоду свого правління репутацію "золотого віку" [див.: 39, с. 232].

Після розгрому іспанського флоту Єлизавету представляли також і в образі Астреї⁴, тобто богині, яка забезпечуватиме справедливий лад життя як на суші, так і на морі. За грецькою міфологією, Астрея, яка проживала серед людей золотого віку, була вимушена покинути землю через людські вади та піднятися до небес. Доволі цікавим у цьому плані є акровірш Джона Девіса "Гімн Астреї" ("Hymns of Astraea", 1599), за першими літерами кожного рядку якого утворюється словосполучення "ELISA BETHA REGINA". Автор описує монархиню як діву, яка,

¹ У деяких артефактах Середньовіччя спостерігається прямий зв'язок культу Венери з підвищеною концентрацією на репродуктивному потенціалі людини та символізації еротичності. Еротичною тематикою просякнута, приміром, мініатюра, наведена серед ілюстрацій до видання: Keen M. Chivalry. Yale Univ. Press, 1990, P. 117. У центрі мініатюри міститься зображення Венери, від геніталій якої розсіюються промені, спрямовуючись до вуст рицарів Круглого Столу на чолі з королем Артуром [6, с. 270].

² Вважається, що гора на о. Делос (місці народження Аполлона й Артеміди) мала назву "Цинтус" [див.: 28, с. 15].

³ Сама Єлизавета була глядачем цієї п'єси у Гринвічі 1588 р. під час Стрітіння Господнього.

⁴ Астрея часто вшановувалась елізаветинцями під ім'ям сузір'я Діви (Virgo).

спустившись з небес, “повернула золоті дні на радість всього світу” (“Hath brought again the golden days, / And all the world amended”) [цит. за 17, с. 10].

Уподібнення англійської королеви богині Астреї знаходимо також у діалозі Мері Сідні (“A Dialogue betweene two shepherds, Thenot and Piers, in praise of Astrea, made by the excellent Lady, the Lady Mary Countess of Pembroke at the Queenes Maiesties being at her house at Anno 15”), в елегії Джона Лейна (John Lane “Elizabeth’s elegy”), у комедії Джона Марстона “Бич акторів” (John Marston “Histriomastix”, 1599?) та ін.

Для того, щоб зробити акцент на божественній сутності Єлизавети, її спроможності вічно відроджуватися, літератори зверталися до образу Фенікса. Майкл Драйтон, приміром, писав у третій еклозі “Ідеї...” (“Idea: The Shepheard’s Garland, Fashioned in nine Eglogs”, 1593):

Beta alone the Phenix is, of all thy watery brood,
The Queene of Virgins onely she:
And thou the Queene of floods shalt be... [20, с. 55–59].

У мадригалі Томаса Томкінса “Fauns and satyrs tripping” ідея невмирущості Фенікса корелює не тільки з особою королеви, але й з її могутністю та славою, які мають бути вічними: “The demigods pray to the Gods supernal; / Her life, Her wealth, Her fame may be eternal” [40].

Поетизація королівської величі, яка поєднувала фемінне начало (цнотливість, чистота, світло) з маскулінієм (могутність, відвага, патерналізм), реалізується через рясноту метафор, пов’язаних зі світилами (сонце, місяць – Селена) та природними феноменами (ранкова зоря – Оріана). Так, зокрема, у вірші В. Релі “Благословенним будь відрадний блиск Діани”, який був написаний, коли поет перебував в опалі, висловлюється думка про те, що Діана (Єлизавета) має “божественну міць і спроможна правити бурхливими морями”, здатна стати “справжнім щитом закоханим серцям”, будучи при цьому “зерцалом небесного добродійства, світлом і благом” [9, с. 261].

Конструювання гендерної ідентичності Єлизавети базувалось виключно на ідеалізації, у неосяжному просторі якої особистість монархині нібито розчинювалась, втрачаючи при цьому чіткі контури своєї тілесної парадигми. Адаже в процесі створення митцем ідеального образу жінки, індивідуальність і фізична реальність прототипу мінімізуються, а іноді й зовсім нівелюються. Як зазначає Жан-Поль Десев, “серед пасток, які підстерігають жінок у літературному дискурсі, є така: оспівані поетом, вони втрачають своє індивідуальне існування. Вони є тільки приводом, щоб надати авторові можливість виявити талант; їх убивчий погляд, їх біло-рожевий колір обличчя, їх смертоносний арсенал зваблювання збільшують лише достоїнства чоловіка-жертви, а самі вони зведені до часткових видимостей” [2].

Важливим засобом запровадження в масовій свідомості образу королеви як уособлення

не лише жіночих і чоловічих чеснот, але й божественного начала, виступають поряд з літературою й інші види мистецтва, зокрема музика і живопис. Кожний із 25 мадригалів антології “Тріумфи Оріани” (Triumphs of Oriana), яку по праву можна назвати апофеозом культу монархині у сфері музики, закінчується куплетом: “Then sang the shepherds and nymphs of Diana: / long live fair Oriana” [34, с. 106]. У присутності Єлизавети-Оріани всі земні істоти відчувають дивне піднесення і радість:

At Oriana’s presence each thing smileth.
The flow’rs themselves discover,
Birds over her do hover,
Music the time beguileth,
See where she comes,
with flow’ry garlands crowned,
Queen of all queens reknowned [16].

Цікаво зазначити, що навіть музичний інструмент, який використовували при виконанні ренесансних музичних п’єс, називався “в’юрджинал”. Деякі дослідники, зокрема музикознавець А. Майкапар, вважають, що етимологічно цей термін пов’язаний з англійським “virgin” (незаймана дівчина), тобто відсилає до іміджу королеви Єлизавети, яка вправно грала на цьому інструменті [8, с. 219].

Візуалізація особистості англійської монархині засобами живопису теж сприяла формуванню андрогінного іміджу. “Портрет з пеліканом” символізує цнотливість та самовіддану любов до підданих (Nicholas Hilliard “The Pelican Portrait”, 1575, the National Portrait Gallery, London)¹. На “Портреті із Дичлі” (Marcus Gheeraerts the Younger “Ditchley portrait”, с. 1592) вона втілює владу й мудрість, а на “Портреті з веселкою” (Isaac Oliver “The Rainbow Portrait”, с. 1600, Hatfield House) королева є уособленням сонця, без якого не може бути блага на землі, що підтверджується написом “Non sine sole iris”.

На портретах, де Єлизавета зображена з горностаєм (Nicholas Hilliard “The Ermine Portrait”, 1585, Hatfield House) та з ситом (Quentin Metsys the Younger “The Sieve Portrait”, 1583)², наявна символіка, що відсилає до концепту бездоганної цнотливості. “Портрет з феніксом” (Nicholas Hilliard “The Phoenix Portrait”, 1575, the Tate Gallery, London) свідчить про відродження в Англії “золотого віку” та тріумф вічного життя.

На декількох портретах королеву представлено із земною кулею в руці, що означає мир та верховенство монархині як на суші, так і на морі (Marcus Gheeraerts the Elder “The Peace Portrait”, 1580; an unknown artist, “The Armada Portrait”, 1588, the N.P.G., London та ін.). На ка-

¹ В європейській культурі зображення пелікана символізує жертвну любов, оскільки в давніх легендах розповідається про те, як цей птах, рятуючи своїх пташенят від голоду, ранив себе та годує їх власною кров’ю.

² Культурна семантика такого предмета, як сито, укорінена в поезії Петрарки. Одна з героїнь його алегорично-дидактичної поеми “Тріумфи” доводить факт своєї непорочності тим, що проносить воду у ситі, не проливаючи її.

ртині Ганса Еворта, який звернувся до міфологічного сюжету (Hans Eworth "Elizabeth & The Three Goddesses", 1569, Hampton Court), англійська монархія постає еталоном як фізичної, так і духовної досконалості: на неї з неприхованою заздрістю дивляться три богині, адже вона перевершує своєю красою Венеру, мудрістю – Мінерву, а цнотливістю – Юнону.

Тож, підсумовуючи, зазначимо, що образ королеви Єлизавети вибудовувався на актуалізації декількох аксіологічних матриць – християнської (Свята Діва, цнотлива королева, світло, жертвовність), міфологічної (Веста, Діана, Цинтія та ін.) та історичної (продовжувач славних традицій короля Артура, відроджувач "золотого віку", захисниця свого народу, гарант справедливості й могутності країни). Безперечно, і сам статус монаршої особи, і реальні здобутки, яких досягла країна за часів її правління, перетворювали Єлизавету в очах її підданих на взірць для наслідування. Це давалося взнаки не лише в царині моди, у повсякденних культурних практиках (прихильне ставлення королеви до театру, музики, танців сприяло зростанню популярності цих видів мистецтва), але й у світоглядних стереотипах, у тому числі гендерних.

Створюваний у процесі цілеспрямованої міфологізації імідж королеви Єлизавети був орієнтований на реалізацію суто прагматичних імперативів: піддані мали обожнювати монархію, щиро захоплюватись і пишатись нею. Тож не дивно, що фактор гендеру, який з огляду на традиційні патріархатні уявлення мав би перешкоджати формуванню образу "ідеального державця", використовувався вибірково і водночас дуже мудро. Цнотливість королеви, з одного боку, наближала її до сакральних християнських образів, а з іншого – поставала як прояв жертвовності заради своєї держави.

Перебування Єлизавети на англійському престолі й образ королеви-дівки як культурний конструкт сприяли позитивним змінам у ставленні соціуму до жіноцтва в цілому. Оспівувані поетами суто жіночі чесноти монархині ввійшли до формату гендерного ідеалу фемінності.

Список використаної літератури

1. Боккаччо Дж. Ворон / Дж. Боккаччо ; пер. с англ. Н. Фарфель // *Жизнь Данте*. – Москва : Эксмо, 2006. – С. 251–334.
2. Десев Ж.-П. Неоднозначность литературного дискурса / Ж.-П. Десев // *История женщин на Западе* : в 5 т. / под общ. ред. Ж. Дюби и М. Перро ; под ред. Н. Земон Дэвис и А. Фарж ; пер. с англ. ; науч. ред. перевода Н. Л. Пушкарева. – Санкт-Петербург : Алетейя, 2008. – Т. 3: Парадоксы эпохи Возрождения и Просвещения. – 560с. : ил. – (Гендерные исследования).
3. Ивонин Ю. Е. Властители судеб Европы: императоры, короли, министры XVI–XVIII вв. / Ю. Е. Ивонин, Л. И. Ивоина. – Смоленск : Русич, 2004. – 464 с. – (Популярная историческая библиотека).

4. Картленд Б. Женщина в мире мужчин: курс выживания / Б. Картленд ; пер. с англ. П. В. Рубцова. – Москва : Центрполиграф, 2000. – 265 с.
5. Комаринец А. Энциклопедия короля Артура и рыцарей Круглого Стола / А. Комаринец. – Москва : АСТ, 2001. – 464 с.
6. Краснов И. А. Елизавета Тюдор: Формирование парадигмы женского правления в Англии / И. А. Краснов // *Астарта: Женщина в структурах власти архаических и традиционных обществ* / под ред. М. Ф. Альбедиль, А. В. Цыба. – Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1999. – Вып. 2. – 296 с.
7. Кружков Г. М. Лекарство от Фортуны. Поэты при дворе Генриха VIII, Елизаветы Английской и короля Иакова / Г. М. Кружков. – Москва : Б. С. Г. – Пресс, 2002. – 528 с.
8. Майкапар А. Е. Музыкант елизаветинской Англии: статус, амбиции, контакты / А. Е. Майкапар // *Культура Возрождения и общество* / отв. ред. В. И. Рутенбург. – Москва : Наука, 1986. – С. 219–231.
9. Рели В. Благословен отрадный блеск Дианы / В. Рели // *Кружков Г. М. Лекарство от Фортуны. Поэты при дворе Генриха VIII, Елизаветы Английской и короля Иакова* / Г. М. Кружков. – Москва : Б. С. Г. – Пресс, 2002. – С. 261.
10. Торкут Н. М. Проблемы генезиса и структурирования жанровой системы англійської прози пізнього Ренесансу (малі епічні форми та "література факту") / Н. М. Торкут. – Запоріжжя : Запор. держ. ун-т, 2000. – 406 с.
11. Штокмар В. В. Очерки по истории Англии XVI века / В. В. Штокмар. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1957. – 160 с.
12. Эриксон К. Елизавета I / К. Эриксон ; пер. с англ. Н. А. Анастасьева. – Москва : АСТ : АСТ МОСКВА, 2008. – 512 с.
13. Aylmer J. An Harborowe for Faithful and Trewe Subjectes / J. Aylmer // *The English Experience*. – New York : Da Capo Press Inc., 1972. – № 423.
14. Barnfield R. Cynthia, with certaine Sonnets and the Legend of Cassandra (1595) / R. Barnfield // *The complete poems* / ed. by the Rev. Grosart B. Alexander. – London : J. B. Nichols and Sons, 1876. – P. 64.
15. Bell I. Elizabeth I – Always Her Own Free Woman / I. Bell // *Political Rhetoric, Power and Renaissance Women* / ed. by C. Levin, P. A. Sullivan. – Albany : SUNY Press, 1995. – P. 57–82.
16. Bennett J. All creatures now are merry-minded [Electronic resource] / J. Bennett. – Mode of access: http://www2.cpd.org/wiki/index.php/John_Bennet.
17. Buxton J. Elizabethan Taste / J. Buxton. – New York : St. Martin's press, 1965. – 370 p.
18. Camden C. The Elizabethan Woman / C. Camden. – London : P.P. Appel, 1975. – 333 p.
19. Cartwright T. The Holy Exercise of a True Fast / T. Cartwright // *Elizabethan non-conformist texts. Cartwrightiana* / ed. by A. Peel, L. H. Car-

- Ison. – London : Routledge, 2003. – V. 1. – 288 p.
20. Drayton M. Idea: The Shepheard's Garland, Fashioned in nine Eglogs (The Third Eglog) / M. Drayton // The Works : in 5 vols / ed. by J. W. Hebel. – Oxford : Basil Blackwell, 1931. – Vol. 1. – P. 45–94.
 21. Elizabeth I Quotes [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.elizabethi.org/us/quotes/>.
 22. Holland P. Staging Europe in Shakespeare / P. Holland // Shifting the scene: Shakespeare in European culture / ed. by L. B. Lambert and B. Engler. – Newark : University of Delaware Press, 2004. – P. 21–40.
 23. Hunt T. Hark! Did ye ever hear [Electronic resource] / T. Hunt. – Mode of access: http://www2.cpld.org/wiki/index.php/Thomas_Hunt.
 24. Inge William Ralph [Electronic resource] / W.R. Inge. – Mode of access: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/288052/William-Ralph-Inge/>.
 25. Jenkins E. Elizabeth the Great / E. Jenkins. – London : Phoenix, 2000. – 336 p.
 26. Knox J. The Works of John Knox / J. Knox / ed. by D. Laing. – Edinburgh : Printed for the Bannatyne Club, 1855. – P. 373.
 27. Lyly J. [Electronic resource] / J. Lyly. – Mode of access: <http://www.imagi-nation.com/moonstruck/clsc83.html>.
 28. Lyly J. Endymion / J. Lyly / ed. by D. Bevington. – New York : Manchester University Press, 1996. – 206 p.
 29. Lyly J. Euphues and his England / The Complete Works / J. Lyly / ed. R. W. Bond. – London : Clarendon Press, 1902. – Vol. 2. – P. 210.
 30. Mendelson S. H. Women in early modern England, 1550–1720 / S. H. Mendelson, P. M. Crawford. – Oxford : Clarendon Press, 1998. – 480 p.
 31. Nicoll A. The Elizabethans / A. Nicoll. – Cambridge : Cambridge University Press, 1957. – P. 148.
 32. Raleigh W. The Shepherd's Praise of his sacred Diana (before 1593) / W. Raleigh // The Poems of Sir Walter Raleigh Collected and Authenticated with Those of Sir Henry Wotton and Other Courtly Poets from 1540 to 1650 / ed. by J. Hannah. – D.C.L. : Elibron Classics series ; Adegri Graphics LLC, 2001. – P. 77–78.
 33. Raleigh W. Continuation of the lost poem, Cynthia / W. Raleigh // The Poems of Sir Walter Raleigh Collected and Authenticated with Those of Sir Henry Wotton and Other Courtly Poets from 1540 to 1650 / ed. by J. Hannah. – D.C.L. : Elibron Classics series ; Adegri Graphics LLC, 2001. – P. 31–51.
 34. Rowse A. L. The Elizabethan renaissance: the cultural achievement / A. L. Rowse. – Chicago : Ivan R. Dee, 1972. – 412 p.
 35. Shakespeare W. A Midsummer Night's Dream / The complete works of Shakespeare / W. Shakespeare ; ed. by D. Bevington. – Updated 4th ed. – New York : Longman, 1997. – P. 147–177.
 36. Spenser E. The Faerie Queene / E. Spenser // Selected Poetry of Edmund Spenser / [ed. by W. Nelson]. – New York : Random House, Inc., 1964. – P. 1–453.
 37. Spenser E. The Shepheardes Calender / E. Spenser // Selected Poetry of Edmund Spenser / ed. by W. Nelson. – New York : Random House, Inc., 1964. – P. 455–491.
 38. Stubbs J. The Discovery of a Gaping Gulf / J. Stubbs / ed. by L. E. Berry. – Charlottesville : University of Virginia Press, 1964. – P. 9.
 39. The English history play in the age of Shakespeare / ed. by I. Ribner. – London ; New York : Routledge, 2005. – 356 p.
 40. Tomkins T. Fauns and satyrs tripping [Electronic resource] / T. Tomkins. – Mode of access: http://www2.cpld.org/wiki/index.php/Thomas_Tomkins.
 41. Weelkes T. As Vesta was from Latmos hill descending [Electronic resource] / T. Weelkes. – Mode of access: http://www2.cpld.org/wiki/index.php/Thomas_Weelkes.
 42. Williams N. All the Queen's Men. Elizabeth and her Courtiers / N. Williams. – London : Macmillan, 1972. – 272 p.

Статья поступила в редакцию 09.01.2015.

Храброва А. Н., Черняк Ю. И. Художественные стратегии формирования имиджа королевы Елизаветы в литературе английского Ренессанса

В статье освещаются художественные репрезентации личности Елизаветы Тюдор в поэтических, драматических и публицистических произведениях английского Ренессанса. Исследователи акцентируют внимание на том, что литература в целом, являясь одним из магистральных факторов формирования социальных стереотипов, и прием метафоризации в частности, характерный для творчества авторов-елизаветинцев, выступают основными стимуляторами становления идеализированного реноме английской монархини.

Ключевые слова: Елизавета Тюдор, стратегии, литература английского Ренессанса, метафоризация, иконизация.

Khrabrova N., Cherniak Y. The Artistic Strategies of Queen Elizabeth's Image Formation in English Renaissance Literature

The article is dedicated to the artistic representations of Elizabeth Tudor personality in poetic, dramatic and journalistic English Renaissance works. The scholars highlight that literature which is one of the funda-

mental strategies of social stereotypes formation as well as metaphoric devices that characterize Elizabethans' creativity promote the genesis of the queen's idealized image.

It should be noted that this image has been created due to the actualization of three axiological matrixes: Christian (the Holy Virgin, the Virgin Queen, the light, the sacrifice), mythological (Vesta, Diana, Cynthia etc.) and historical (the successor to King Arthur's glorious traditions, the Golden Age restorer, the defender of the nation, the guarantor of justice and of the might of her country).

The monarch status as well as her considerable achievements in ruling the country without doubt changed Elizabeth into a role model for her subjects. She was not only patterned upon in fashion and different cultural diversions but she also played a significant part in stereotypes formation including gender views.

The image of the first Queen Elizabeth was constructing in the course of the target mythologization and was aimed at the realization of pragmatic imperatives: the subjects had to adore their monarch and be proud of her.

Thus it is no surprise that gender factor which ought to pose obstacles to the formation of the "ideal governor" image due to traditional patriarchal stereotypes was used in a selective and wise manner. Queen's virginity on the one hand made her be close to sacred Christian images; on the other hand it was considered as an act of sacrifice for the good of her country. Elizabeth's successful reign and her "Virgin Queen" image as a cultural construct promoted favorable changes in the public attitude to womankind as a whole. Elizabeth's feminine virtues praised by poets were considered the ideal of femininity.

Key words: *Elizabeth Tudor, strategies, English Renaissance literature, metaphoric devices, iconization.*